

ДО ДЖЕРЕЛ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОЇ ТРАДИЦІЇ

Дмитренко М. Символи українського фольклору. – К.: Український центр культурних досліджень, 2011. – 400 с.

У монографії відомого українського фольклориста, літературознавця й культуролога Миколи Дмитренка подано цікавий аналіз символічного дискурсу та народнопоетичної символіки, акцентовано вагомість використання алегоричних образів у нашій національній культурі.

Матеріали чітко згруповані за відповідними розділами. У першому – “Дослідження символу, народнопоетичної символіки” – висвітлено українську наукову традицію дослідження фольклорної символіки, зокрема крізь призму гуманітарних учень світочів національного знання – Григорія Сковороди, Миколи Костомарова та Олександра Потебні.

Так, у контексті міркувань О. Потебні про означену проблематику маємо глибокі умовиводи, зосібна про ноумен фольклоро-міфології, яка становить собою необхідність, оформлену в мові, адже через мовлення ми оприявлюємо думку. Тому міфологія – це тінь, яка падає від мови на думку, тінь, котра не зникає доти, допоки мова не зрівняється цілковито з думкою, що ніколи не може статися. Міфологія у вищому сенсі слова – це влада мови у всеможливих галузях духовної діяльності, зазначав О. Потебня. Міф, на його думку, складається з образу і значення, зв'язок між якими встановити важко. Водночас міф розглядається як результат, як продукт, що передбачає акт свідомості, відрізняючись від останнього тим, що відбувається в людині без її відома. Міф першочергово постає словесним утворенням, тобто за часом завжди передує живописному чи пластичному втіленню фольклорного образу. У творі, на думку О. Потебні, образ – не більш як засіб створення (свідомості) значення, засіб, який розподіляється на власні стихії, тобто як цілісність руйнується щоразу, коли досягає своєї мети; навпаки, у міфі образ і значення різноманітні, переносність образу існує, але самим суб'єктом не визнається, образ цілковито (не розкладаючись) переноситься у значення, йому приписується об'єктивність, дійсне буття в пояснювальному.

У власній позиції дослідник значну увагу відводить саме мовно-філологічному чиннику, бо ж він слугує основним засобом фольклорно-

міфологічного мислення, адже те, що ми робимо, залежить від того, чим ми послуговуємось. Тому вплив мови на міфи й фольклор, за авторським і нашим переконанням, – незаперечне явище. Сама ж мова, як і кожна окрема її одиниця – слово, стосується мистецтва, оскільки в поетичному, а отже, загалом у художньому творі діють ті ж самі стихії, що й у слові: зміст (або ідея), який відповідає чуттєвому образу чи розвинутому з нього поняттю; внутрішня форма, образ, який указує на цей зміст, котрий відповідає уявленню (яке також має значення тільки як символ, натяк на відому сукупність чуттєвих сприймань або на поняття); і, нарешті, зовнішня форма, в якій об'єктивується художній образ. Різниця між зовнішньою формою слова (звуком) і поетичним твором полягає в тому, що в останньому як у результаті складнішої душевної діяльності зовнішня форма більше наповнена душею.

М. Дмитренко глибоко аналізує сучасний стан вивчення символістичного дискурсу, подає відомості про основні, базові праці з українського символістичного дискурсу та їхніх авторів. Учений ґрунтовно зупиняється на дослідженні цього формотворчого та світоглядного дискурсу української гуманітарної науки, усвідомлюючи особливу роль символічної природи фольклоро-міфології в літературі, адже мислення, як й інші форми духовного життя, тільки перетворюється, унаслідок трансформацій поглиблюється й ніколи не перестає діяти.

Наступний розділ книжки присвячено аналізу символів світотворення, таких

як вода, вогонь, земля, астральні образи тощо, де культуролог досліджує символіку стихій у парадигмальному еволюціонізмі переходу від хаосу до впорядкованого космосу. Сили природи неможливо відобразити без застосування символів, тому що художник обов'язково звертається до них, коли переповнюється почуттями, коли якусь ідею, світовий факт хоче передати наочно, образно, а не з допомогою абстрактної думки. У міфі закладена інформація про особливості космічного порядку, оскільки ритуал – шлях до його реалізації, шлях сакралізації довколишнього світу. Роль ритуалу полягає в сакралізації та космоїзації хаотичного світу.

У контексті космогонічних стихій, як влучно зазначає М. Дмитренко, символ води в українській світоглядній традиції чи не найпоширеніший. Справді, вода, за первісним міфом, уособлює оту всеохопну праматерію жіночого начала, яка в поєднанні із вогнем витворює буттєвий світ. Ці відомості пролонгують подальші висновки, які слугують своєрідними інтерпретаційними поясненнями порушуваних світоглядних категорій. Варто додати, що крізь призму міфологічних характеристик сприймається так звана природна топографічна модель ритуально-міфологічної схеми, з елементами якої поєднано розуміння людиною навколишньої реальності. Фольклорно-міфологічні характеристики мають у собі потужний часово-просторовий елемент, за яким угадується місце проведення комплексу ритуальних дійств. Актуалізований картинами реального життя, суспільною проблематикою ініціаційний ритуал може бути кодом до рецептивного осмислення змісту на іншому рівні, де основна роль відводиться символічній інтерпретації.

Спільність багатьох фольклорних творів виявляється у фантастично-казковій площині, яка не покликана виконувати роль своєрідної декорації, але семантично "втягується" в основу естетичного задуму. Ця характерна просторова константа виражає прагнення до повнокровного втілення умовної образності. Світ природи, побуту, речей у цьому контексті трансформується

в повновартісні художні образи, які безпосередньо промовляють до свідомості реципієнта.

Дослідник аналізує чималу кількість символів стихійних першоначал в українському фольклорі, міфології, пісенній традиції та красному письменстві. За яскравий приклад може правити різноманітна семантична парадигма на означення Землі як астрально-космічного номінативу: вона – і мати-годувальниця, і Вітчизна, символ життя, багатства, щедрості, родючості, уособлення позитивно-негативного протиставлення світла і темряви, місця вигнання людини з раю тощо.

Фольклорні символюобрази рослинного і тваринного світу стали предметом дослідження в наступних розділах монографії. Як і в попередніх частинах, тут науковець так само репрезентує народно-письменницьку вживаність образів топоніміки живої природи в багатьох жанрах як уснословесної, так і літературної традиції українців. Зокрема, прерогативним зображальним елементом виступають образи дерев, які, за переконанням М. Дмитренка, належать до однієї з найчисленніших тематичних груп символів фольклору. Ці та інші об'єкти почасти набирають сакралістичних рис.

Щодо часово-просторових характеристик буття, то одним із семіотично найбагатших елементів постає світове дерево, культове дерево – сакралізована вертикаль художнього простору. Світове дерево контамінується із центром світу. Це універсальний знаковий комплекс, який структурує Всесвіт, надає йому цілісності й найповніше характеризує на всіх рівнях будови. Усе життєво важливе, доленосне може відбуватися лише в центрі, тобто там, де проходить вісь світу, яка з'єднує в одне ціле небо, землю й підземне царство.

Наявність такого центру спостерігається в багатьох творах українського письменства й фольклору. Біля культового дерева оселяються люди, відбуваються феєричні ігрища лісової сили тощо. Прив'язаність подій твору до цієї місцевості детермінована не лише наслідуванням за принципом "єдності

місця” – вона постає як сакральна територія: усе, що сталося тут, на цьому місці, – неминуче й остаточне, доленосне як для людей, так і для демонічних істот.

Інакше кажучи, ця місцевість, наділена функціями, що контамінуються, свідомо чи несвідомо розуміється як центр світу. Символічним вираженням ідеї такого центру виступає, звичайно, розташований посеред галявини (максимально сакралізована територія) предковичний дуб, трансцендентна присутність якого в усіх життєво важливих драматичних ситуаціях очевидна. Рецепція цього об'єкта так само має сакральні характеристики, оскільки дуб як центровись визначає поведінку, вчинки й лад життя, визначаючи навіть за ставленням до сакрального явища рівень етико-естетичних уподобань людини. Образ дуба органічно пов'язаний із критеріями міжлюдських взаємостосунків. Для людей, які усвідомлюють духовне значення цього стрижня їхніх відносин, він постає своєрідною святинєю.

Останній, п'ятий, розділ “Категорія жанру та народнопоетична символіка” присвячений вивченню усної народної творчості саме в музично-пісенному, святковому контекстах. Автор акцентує на культовій обрядовості – колядках, щедрівках та весільних піснях. Наголосимо, що важливе значення в ритуалізованому аспекті фольклорно-міфології відіграє музика як проміжна ланка поміж словом і мовчанням. Вона слугує вдалим стилістичним заміником слова, має повноцінну значеннєву валентність. Музика виступає як комунікативний засіб, досконаліша форма взаєморозуміння,

лейтмотив психофізичного життя людей.

Феномен весільних, чи ж так званих забавних, пісень, вивченню якого присвячено чималу дослідницьку базу, має не тільки давню праісторичну традицію (підтвердженням чого слугують наведені у книжці аргументи), а й глибоку символічну основу. М. Дмитренко не дарма так скрупульозно досліджує цей пласт української духовної культури, бо ж у фольклорно-міфологічному аспекті феномен свята виступає важливим ритуальним компонентом; саме завдяки йому досягалось духовне поєднання, свобода поведінки і вчинків з метою релаксації, позбування відчуття мирської суєтності. Свято як складова цієї системи втілює амбівалентне уявлення архаїчної свідомості про світ, який утримує порядок і хаос із перманентною боротьбою, де інтегрується широка гама буття.

Монографія М. Дмитренка “Символи українського фольклору” – цікаве, оригінальне, справді раритетне видання, яке пропонує наукове розуміння поняття символу в контексті фольклорно-міфологічного мислення. Учений актуалізує досліджувану проблему з необхідністю ґрунтовнішого пізнання нашої традиційної культури, світогляду й менталітету українців. Поважної вартості книжці додає той чинник, що вона створена як за унікальними матеріалами усної народної творчості, так і з використанням чималої літературної джерельної бази (що налічує понад чотири сотні позицій). Праця стане важливим матеріалом для науковців, студентів і широкого кола спраглих добірного наукового слова читачів.

Отримано 5 березня 2012 р.

*Микола Сулятицький
м. Івано-Франківськ*